

Jak uczyć w grupach heterogenicznych?

Poradnik metodyczny dla nauczycieli języków obcych

(na przykładzie polszczyzny)

EWA LIPIŃSKA,
ANNA SERETNY

W krakowskim środowisku glottodydaktyki polonistycznej powstał ostatnio zbiór opracowań zgłębiających liczne aspekty edukacji językowej wśród uczniów w grupach zróżnicowanych pod wieloma względami. Poradnik ten wyraźnie łączy się tematycznie z problematyką podejmowaną w roku 2018 przez autorów „Języków Obcych w Szkole”, dlatego zamieszczamy tu jego szczegółowe omówienie. (Red.)

Heterogeniczność grup uczących się języka obcego nie jest zjawiskiem nowym. Wydaje się jednak, że w ostatnich latach doszło do jego wyraźnego nasilenia. O zróżnicowaniu uczniów decydują nie tylko wiek, płeć, uwarunkowania osobowościowe czy motywacja, lecz także ich kultura, religia, język wyjściowy czy sposób nabywania języka docelowego. Uczniowie mają często również odmienną przeszłość edukacyjną, rozmaite biografie językowe, a także specyficzne potrzeby wynikające bądź ze szczególnych uzdolnień, bądź z występujących u nich dysfunkcji. Czynniki te sprawiają, że możliwości uczących się oraz ich oczekiwania mogą być bardzo różne, co nie znajduje odzwierciedlenia ani w programach nauczania, ani w zasobach pomocy dydaktycznych. Rozwiązania systemowe często powodują pewne spłylenie potrzeb uczniów i zbytnią ich unifikację; znacząco obniżają się również stawiane uczniom wymagania.

W kształceniu glottodydaktyków zagadnieniu heterogeniczności grup uczących się nie poświęca się wiele miejsca. Naprzeciw potrzebom mniej doświadczonych i/lub początkujących nauczycieli¹ wychodzi więc poradnik *Nauczanie języka polskiego jako obcego w grupach heterogenicznych* (pod naszą redakcją). Zawiera on **opis możliwych konfiguracji zróżnicowania grup** i wynikających z nich problemów dydaktycznych, jak również **propozycje konkretnych rozwiązań praktycznych**². Mimo że materiał ilustracyjny poradnika dotyczy języka polskiego jako obcego, jesteśmy przekonane, iż pozycja ta może być przydatna uczącym innych języków jako obcych.

Zamysł opracowania poradnika wyrósł z przekonania, że heterogeniczność grup jest zjawiskiem naturalnym. „Autorzy poszczególnych części, czynni dydaktycy, dzielą się w nich wiedzą i doświadczeniami, podsuwają pomysły metod, technik i form pracy, wskazują dodatkową literaturę pomagającą lepiej zgłębić omawiane zagadnienia”³. Wskazują też „na istotę dwubiegunowości w praktyce glottodydaktycznej. Po pierwsze, na mentalne, kulturowe czy językowe podobieństwa uczących się i nauczających. Po drugie, na inwentarze różnic, które zawsze zachodzą na pograniczu językowych światów i zbiorowych

1 Ze względu na szybko zmieniającą się w ostatnich latach rzeczywistość może być także pomocny nauczycielom z dłuższym stażem.

2 Na końcu tekstu podano spis treści zawierający również nazwiska autorów poszczególnych części.

3 Z recenzji dr hab. Małgorzaty Gębki-Wolak.

wyobrażeń⁴. Głównym celem poradnika jest „uwrażliwienie uczących na kwestię zróżnicowania i przygotowanie ich na trudności, które rodzi nauczanie grup niejednorodnych. Ma im służyć pomocą przy wypracowywaniu odpowiednich do potrzeb strategii działania, inspirować do poszukiwania własnych sposobów i/lub technik nauczania⁵”.

Jedynym opracowaniem przynależnym wyłącznie glottodydaktyce polonistycznej jest otwierający poradnik artykuł poświęcony **uczącemu polszczyzny jako języka obcego**. Zwraca się w nim uwagę na to, że obecnie nauczyciel języka polskiego jako ojczystego i obcego to dwie odrębne specjalności. Ze względu jednak na to, że w ostatnich latach w szkołach rośnie liczba dzieci z migracyjnym życiorysem, nauczyciele polskiego powinni legitymować się podwójnymi kompetencjami, lecz – aby się tak stało – należałoby zmienić system kształcenia. Tekst pokazuje więc, jak mogłoby wyglądać dwutorowe przygotowanie do wykonywania tego zawodu.

Procesy migracyjne sprawiają, że w praktyce glottodydaktycznej coraz częściej mamy do czynienia z dwiema zupełnie różnymi grupami odbiorców. Pierwszą stanowią uczący się, którzy poznają język systemem szkolnym (*foreign language learners*), drugą – osoby, które częściowo nabyły język w sposób naturalny (*second lub heritage language learners*). Organizacja kształcenia w taki sposób, by było przyjazne i efektywne dla przedstawicieli obu grup, nie jest sprawą łatwą, gdyż ich umiejętności językowe nawet przy zbliżonym poziomie zaawansowania bywają bardzo różne. W części praktycznej tekstu poświęconego **zróżnicowaniu uczących się ze względu na sposób opanowania języka** zaprezentowana więc została metoda pracy synchronicznej, którą można wykorzystywać w celu efektywnego uzupełniania braków kompetencji i sprawności uczących się.

Nauczanie **w grupach uczących się o niejednakowym poziomie zaawansowania**, wynikającym z niejednolitego stopnia opanowania umiejętności językowych, staje się codziennością w glottodydaktyce. Zjawisko to, chociaż od dawna obecne w edukacji – tak w kraju, jak za granicą – nie było dotąd traktowane z należytą atencją, w tekście zostało więc przybliżone także poprzez ukazanie go na tle systemu pracy w klasach łączonych w szkołach polskich w Polsce. Ponieważ za jedną z negatywnych stron nauczania w grupach o niejednakowym poziomie zaawansowania uważa się brak odpowiednich pomocy dydaktycznych,

przedstawione zostały możliwości wykorzystania istniejących materiałów i ich adaptacji oraz zalety systemu pracy synchronicznej. W artykule znaleźć można także sugestie dotyczące tworzenia autorskich programów nauczania oraz odpowiedzi konkretnych rozwiązań metodycznych usprawniających działania nauczyciela tak w zakresie organizacji, jak realizacji procesu kształcenia językowego.

Upowszechnianie się idei uczenia się przez całe życie sprawia, że naukę języka podejmuje coraz więcej dorosłych, którzy – niesłusznie – są zazwyczaj uważani za grupę mało zróżnicowaną lub wręcz jednorodną. Tymczasem można wśród nich wyodrębnić cztery przedziały wiekowe odmienne pod wieloma względami, w tym: wykształcenia, biografii językowej, stanu zdrowia. Rzutują one na sposób uczenia się i osiągnięte wyniki. W tekście poświęconym **nauczaniu w grupach różnolitych wiekowo** rozważa się naturę dwóch najstarszych grup uczących się, pokazując jednocześnie rozmaite sposoby pracy z nimi. Szczególnie zaakcentowano sytuacje, kiedy dochodzi do spotkania się w jednej grupie „dorosłych” oraz „seniorów”, omawiając możliwości prowadzenia zajęć w taki sposób, aby uczestnicy kursu uczyli się od siebie, próbowali przełamywać ewentualne bariery wynikające z ograniczeń wiekowych, poznawali język w atmosferze szacunku i wzajemnej tolerancji. „Inwentaryzacja czynników wpływających na proces uczenia się u osób dorosłych (a nawet starych) jest kolejnym powodem, dla którego warto sięgnąć po recenzowany artykuł. Chodzi tu bowiem nie tylko o ludzką pamięć czy nawet rodzaje tej pamięci, ale o typy osobowości, a nawet postawy życiowe⁶”.

Czynniki indywidualne, takie jak: temperament, typ osobowości, tzw. modalność, preferencja półkul mózgowych, silnie warunkują efektywność opanowywania języka. Nauczyciel powinien więc umieć dokonać diagnozy potencjału swoich uczniów za pomocą testów/wywiadów/obserwacji, gdyż pomoże mu to w organizacji pracy, utrzymywaniu dyscypliny, a przede wszystkim – w nauczaniu. Samym uczącym się, którzy nieczęsto są świadomi swoich temperamentów czy modalności, dzięki tej wiedzy łatwiej będzie dobrać i stosować adekwatne strategie uczenia się, a dzięki temu sprawniej przyswajając wiedzę i opanowywać nowe umiejętności. Ponieważ nie istnieją materiały dydaktyczne kierowane do poszczególnych typów uczniów, uczący musi umieć modyfikować te, które już istnieją i są przeznaczone dla danego poziomu

4 Z recenzji dr. hab. Piotra Garnarka.

5 Ze wstępu do poradnika.

6 Z recenzji dr. hab. Piotra Garnarka.

zaawansowania, lub przygotowywać własne. W tekście na ten temat ważne jest pobudzenie nauczyciela do zastanowienia się, czy z powodu swoich cech osobowościowych nie preferuje na zajęciach ograniczonego zestawu metod i technik, co niekorzystnie wpływa na nabywanie wiedzy i umiejętności przez część uczniów⁷.

Nie mniejsze **zróżnicowanie cechuje uczących się języka specjalistycznego (JS)**, gdyż część z nich opanuje tylko JS, znając daną dziedzinę wiedzy/posiadając pewne umiejętności (profesjoniści), część zaś uczy się go, jednocześnie poznając daną dziedzinę/zdobywając pewne umiejętności (adeptci). Uczniów różni nie tylko poziom wiedzy zawodowej, lecz także oczekiwana znajomość i języka specjalistycznego, i ogólnego, co jest zależne od prestiżu i/lub statusu danej profesji. W tekście można znaleźć opisy profili uczących się (profesjonalistów i adeptów) oraz adekwatnych do ich potrzeb sposobów organizacji procesu kształcenia. Przypomina się w nim także o wyraźnej zależności między efektami procesu kształcenia a merytorycznie rozszerzonym przygotowaniem nauczyciela.

Wielu uczących się to **osoby ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**. Głównym przesłaniem tekstu poruszającego ten temat jest pochodzące z niego sformułowanie: „Nauczyciel, zanim nazwie studenta «dziwnym», leniwym czy nieukiem, powinien zastanowić się, czy jego deficyty i problemy nie należą do jednej z opisanych grup, by spróbować mu pomóc”. W ramach szerokiej kategorii, którą stanowią specjalne potrzeby edukacyjne, artykuł porusza kwestię zaburzeń autystycznych (w tym zespołu Aspergera), mówi o uczących się z ADHD, dysleksją, niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim lub umiarkowanym oraz ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się. Zaburzenia, które w tekście są ilustrowane krótkimi charakterystykami konkretnych uczniów, mogą mieć bardzo różny przebieg, dlatego też wskazówki dotyczące form pracy mają wyłącznie charakter sugestii, a nie zaleceń.

Nie ulega wątpliwości, że podłożem braku homogeniczności uczących się są również **różnice kulturowe**. Temu zagadnieniu został poświęcony tekst *Między Wschodem a Zachodem*, w którym opisane zostały różne sposoby postrzegania świata, a także sokratejski i konfucjański model nauczania/uczenia się i jego „następstwa” dydaktyczne.

Językowa i kulturowa niejednorodność uczących się może stać się wartością dodaną procesu kształcenia pod warunkiem, że nauczyciele, a za ich przyczyną także uczniowie, będą świadomi tego faktu i wpływających

z niego konsekwencji. Częścią opracowania jest więc zbiór informacji dotyczących różnych krajów świata, z których mogą wywodzić się uczący się. Bez rudymen tarnej „znajomości językowo-kulturowo-religijnych kontekstów, które ich ukształtowały, trudno jest bowiem rozumieć podłoże potencjalnych lub faktycznych problemów lingwistycznych czy kulturowych; nie sposób też unikać na zajęciach tematów, zachowań czy reakcji mogących doprowadzić do sytuacji kryzysowych⁸. W opisach poszczególnych krajów uwzględniono więc m.in.:

- specyfikę języków używanych na ich terytoriach (kryterium typologiczne i genetyczne);
- specyfikę kulturową (w tym: religijną);
- zwyczaje ważne z punktu widzenia edukacji (np. stosunek do nauczyciela, relacje między kolegami);
- zwyczaje ważne w kontaktach społecznych (np. społeczna pozycja kobiet, tabu językowe, tabu kulturowe).

Informacje te mają ustrzec nauczycieli przed popełnianiem kulturowych faux pas, przed błędnymi czy stereotypowymi generalizacjami, a dzięki obszernej bibliografii zawartej w poradniku bez trudu będzie można poszerzyć wiedzę w tym zakresie.

Dopełnieniem bloku poświęconego nauczaniu w grupach zróżnicowanych pod względem kulturowym jest tekst, w którym pokazano, jak radzić sobie z tym problemem na płaszczyźnie dydaktycznej, stosując podejście zadaniowe oraz trening akulturacyjny. Kluczowym pojęciem tej części jest **międzykulturowa kompetencja komunikacyjna**, którą powinien legitymować się każdy człowiek, a którą można rozwijać w ramach nauki języka obcego.

Tekst zamykający tom poddaje analizie rolę współczesnego nauczyciela języka obcego. Podstawę rozważań na temat sposobu jego pracy stanowią dokumenty europejskie zawierające opis kompetencji wykonawców tego ciekawego, aczkolwiek niełatwego zawodu.

Mamy nadzieję, że materiały zebrane w tomie *Nauczanie języka polskiego jako obcego w grupach heterogenicznych* będą **użyteczne dla obecnych i przyszłych nauczycieli języków obcych**. Zróżnicowanie uczących się to, jak już wspomniano, zjawisko na stałe wpisane w rzeczywistość dydaktyczną. Czas jednak, by na jego obecność uwrażliwiać i tak przygotowywać do pracy uczących, by potrafili umiejętnie wykorzystywać tkwiący w nim potencjał.

7 Z recenzji dr hab. Małgorzaty Gębki-Wolak.

8 Ze wstępu do poradnika.

SPIS TREŚCI PORADNIKA

- Ewa Lipińska, Anna Seretny *Współczesny polonista – nauczyciel polifunkcyjny czy wyspecjalizowany?*
- Ewa Lipińska, Anna Seretny *Z domu lub ze szkoły – grupy mieszane: uczący się zróżnicowani ze względu na sposób i kontekst opanowania języka*
- Ewa Lipińska *Dwa w jednym – grupy wielopoziomowe: uczący się zróżnicowani pod względem umiejętności językowych*
- Ewa Lipińska, Anna Seretny, Mariola Fiema, Anna Mikulska *Dorośli i seniorzy – grupy różnolite wiekowo: uczący się zróżnicowani ze względu na wiek, wykształcenie i stan zdrowia*
- Anna Seretny, Beata Sałęga-Bielowicz *Profesjoniści i adepci – grupy o niejednakowym poziomie wiedzy zawodowej: uczący się zróżnicowani ze względu na stopień znajomości języka specjalistycznego*
- Ewa Lipińska *Flegmatyczny słuchowiec, choleryczny wzrokowiec... – grupy różnorodne osobowościowo: uczący się o zróżnicowanych temperamentach i modalności*
- Danuta Pukas-Palimąka, Weronika Rodzińska *Nauczanie języka a specjalne potrzeby edukacyjne uczniów: uczący się uzdolnieni, niepełnosprawni, z deficytami poznawczymi i/lub motorycznymi*
- Tamara Czerkies *Między Wschodem a Zachodem – uczący się o zróżnicowanych korzeniach kulturowych*

- Piotr Mirocha *Osobliwości językowo-kulturowe wybranych krajów⁹*
- Marta Bodzioch, Marzena Wawrzeń *Narzędzia rozwijania międzykulturowej kompetencji komunikacyjnej – podejście zadaniowe i trening akulturacyjny*
- Iwona Janowska *Glottodydaktyk nowej generacji (w świetle dokumentów Rady Europy)*

DR HAB. ANNA SERETNY Adiunkt w Centrum Języka i Kultury Polskiej w Świecie Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autorka monografii, podręczników oraz licznych artykułów z zakresu glottodydaktyki polonistycznej. W swojej pracy badawczej zajmuje się kompetencją leksykalną uczących się polszczyzny jako języka obcego/drugiego, a także dydaktyką języka odziedziczonego. Interesują ją również wymiar leksykalny polszczyzny jako języka szkolnej edukacji.

DR HAB. EWA LIPIŃSKA Adiunkt w Centrum Języka i Kultury Polskiej w Świecie Uniwersytetu Jagiellońskiego, autorka licznych podręczników, artykułów i monografii z zakresu glottodydaktyki oraz emigracji i Polonii. W kręgu jej zainteresowań badawczych znajdują się zagadnienia związane z dwujęzycznością oraz metodyką nauczania języka polskiego jako drugiego, obcego i odziedziczonego, a w szczególności sprawności pisania.

⁹ Autorami zebranych tekstów są słuchacze studiów magisterskich „Nauczanie języka polskiego jako obcego” w Centrum Języka i Kultury Polskiej w Świecie oraz studenci innych kierunków/specjalności na Uniwersytecie Jagiellońskim, zainteresowani zagadnieniami glottodydaktyki polonistycznej.